

טקסט:

היהודים, מאת יהודה עמיחי

שיר זה מציע התבוננות על אופיו של העם היהודי, ומביא מטאפורות רבות ועשירות במתארות את העם ואת יחסו לאלוהים.

לפני זמן מה פגשתי אישה יפה,
שסבה עשה לי ברית מילה
זמן רב לפני שנולדה. אמרתי לה,
את לא מכירה אותי ואני לא מכיר אותך,
אבל אנחנו העם היהודי,
סבך המת ואני הנימול ואת הנכדה היפה
זהובת השיער: אנחנו העם היהודי.

ומה בדבר האלוהים? פעם שרנו
"אין כאלוהינו" עכשיו אנו שרים, "אין אלוהינו",
אבל אנו שרים, אנחנו עדין שרים."

היהודים, מאת יהודה עמיחי הסבר הטקסט

היהודית, בזמן שאנחנו מנסים להבין כמה מהשאלות המרכזיות שעולות בעניין הרעיון של העם היהודי ועצם קיומו.

הקדמה למובאה של חלקו האחרון של השיר

הקטע שהבאנו כאן נלקח מחלקו האחרון של השיר. עמיחי מביא את עצמו לתוך השיר בפעם הראשונה בחלק זה, לאחר שבנה את השיר דרך שורה של דימויים עוצמתיים של הרעיון של הקולקטיב ושל יחסו של האינדיבידואל לקולקטיב, במונחים מופשטים ואסוציאטיביים. עד לקטע זה הדמויות שהוזכרו בשיר היו מופשטות, מרוחקות וחסרות שם. כאן הוא הופך את השיר לאיש.

הוא מדבר על פגישתו עם אישה, שהוא מגלה כנכדה של האיש שמל אותו לפני שישים שנה, בעירה קטנה בגרמניה. הוא מעלה בפניה את האפשרות שלמרות שהם מעולם לא נפגשו, ולא ידעו על העבר שמקשר ביניהם, הם מהווים מיקרוקוסמוס של העם היהודי.

“אנחנו העם היהודי...” הם לא חייבים להכיר אחד את השני בכדי להיות מחוברים. הם חולקים עבר משותף: יתכן שהוא רומז שכל היהודים, בין אם הם יודעים זאת או לא, חולקים מסגרת משותפת, היסטוריה משותפת ומערכת יחסים משותפת. מה הבסיס לחיבור שלהם?

בקטע האוטוביוגרפי הם מחוברים על ידי העובדה שסבה של הנערה היה המוהל של הילד. האם זהו חיבור אקראי? כפי

יהודה עמיחי (1924-2000) כתב- או לכל הפחות פרסם- את השיר “היהודים” באסופת השירים שלו מ-1989, הנקראת “גם האגרוף היה פעם כף יד פתוחה ואצבעות”. מהרבה בחינות משקף השיר את הנושא של העם היהודי, יחסיו עם אלוהים ועתידו.

הרבה משירתו של עמיחי, שהחל לכתוב לקראת סוף שנות ה-40 של המאה הקודמת, עסקה בהיבטים רבים ושונים של נושאים אלה; מרתק לראות כיצד לקחו לו 40 שנות כתיבה בכדי לכתוב את שיר לו הוא העניק את השם המרשים והמחייב “היהודים”.

עמיחי התייחס מאוד ברצינות לשמות. הוא התייחס לשמו שלו ברצינות. כששינה את שמו בצעירותו בישראל של ימי טרום הקמת המדינה (הוא נולד בגרמניה ועלה לארץ בשנים הראשונות לשלטונו של היטלר) הוא שינה את שמו מלודוויג פפוןֶפֶר ליהודה עמיחי, שם שמשמעותו המילולית, הברורה והמחייבת מלאה בעוצמה.

לא לכל שיריו יש שם: רבים מהם נקראים על שם המילים מתחילות אותם. לאחרים ניתנו מספרים. מכאן, שכאשר הוא קרא לשירו “היהודים” ניתן לומר שהוא לא קרא לו כך רק משום שהוא מתחיל במילים אלו, אלא הוא ניסה להצהיר הצהרה רבת משמעות על הנושא שהוא הפך בו לאורך השנים.

נראה ששיר עם שם כזה, הצהרה על זהות יהודית וגורל שהוצהרה על ידי אחד מהקולות החשובים ביותר בנרטיב היהודי המודרני, יכול לשמש כטקסט טוב לבחון את העמיות

אלוהים) מופיעה שלוש פעמים בשיה, ובכל פעם מובאת עם המילים "ומה בדבר האלוהים?"

בפעם הראשונה שמופיעות המילים אנחנו שומעים שהיהודים חשים שהאלוהים המופיע בזיכרונם " כמו בושם אישה יפה" אך הם אינם רואים אותה. בפעם השנייה שהמילים מופיעות, אנחנו שומעים שאלוהים רואה את היהודים לעיתים רחוקות, "רק פעם אחת שנה, ביום הכיפורים". במילים אחרות, בשני האזכורים הראשונים של היחסים בין אלוהים לעם היהודי, ברור כי היחסים הינם לכל היותר קלושים, מאז " הסכם הגירושין מגן עדן ומבית המקדש".

עמיחי מעלה את ברית המילה לדרגה של סמליות – סמל הברית בין אלוהים והעם היהודי, האקט האולטימטיבי של היכללות בעם היהודי – סמליות שמתקיימת דרך המפגש המקרי בין שני אנשים אלו המאוחדים היסטורית דרך הברית. לאחר מכן הוא מסיים את הצהרתו הסופית באופן שמעלה שאלה חשובה ופרובוקטיבית לגבי עתיד העם היהודי:

ומה בדבר האלוהים? פעם שרנו

"אין כאלוהינו" עכשיו אנו שרים, "אין אלוהינו",

אבל אנו שרים, אנחנו עדין שרים.

השפה כאן משועשעת, אבל הרעיון הינו רציני מאוד. "אין כאלוהינו" הוא הפתיחה לאחת התפילות האהובות והמקובלות ביותר, הפיוט "אין כאלוהינו" מראשית ימי הביניים, המושר באופן יומיומי בימי השבוע ובשבת וחג במסורות רבות.

היום, לפי עמיחי, רבים החליפו ביטוי זה בביטוי המסמל אתאיזם וניהיליזם, הדבר שמערער את הבסיס של רעיון הברית, ברית המילה שעמיחי כבר זיהה כמפתח להשתייכות יהודית. ברור שכל המבנה של העמיות היהודית אמור להתמוטט אם זוהי תהיה המנטרה של היהודים היום.

הנראה לא: נרמז שהחיבור מועלה לדרגה של סמליות על ידי היות החיבור קשור לפעולה של ברית מילה.

ברית המילה היא הסמל האולטימטיבי של החיבור בין היהודי ואלוהים, מאז סיפורו של אברהם אבינו. בנוסף, עבור הזכרים זהו המפתח לחברותם בקולקטיב היהודי. הטקסט בבראשית י"ז מספר לנו על חשיבותה של ברית המילה דרך הסאגה של אברהם אבינו:

הַקְּמֹתִי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ וּבֵין זָרְעֶךָ
אֲחֲרַיךָ לְדֹרֹתֶם לְבְרִית עוֹלָם לְהִיּוֹת לְךָ
לְאֱלֹהִים וּלְזָרְעֶךָ אֲחֲרַיךָ וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזָרְעֶךָ
אֲחֲרַיךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן
לְאֶחְזָת עוֹלָם וְהִיִּיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים. וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם וְאַתָּה אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמֹר
אֶתָּה וְזָרְעֶךָ אֲחֲרַיךָ לְדֹרֹתֶם. אֶת בְּרִיתִי אֲשֹׁר
תִשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זָרְעֶךָ אֲחֲרַיךָ הַמּוֹל
לָכֶם כָּל זָכָר. וְנִמְלַתֶם אֶת בְּשָׂר עַרְלַתְכֶם וְהָיָה
לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם.

וּבֶן שְׁמֹנֶת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם
יֵלֵד בְּיַת וּמִקְנַת כֶּסֶף מְכַל בֶּן נָכַר אֲשֹׁר לֹא
מִזְרָעֶךָ הוּא. הַמּוֹל יִמּוֹל יֵלֵד בְּיַתְךָ וּמִקְנַת
כֶּסֶף וְהָיְתָה בְּרִיתִי בֵּיבְשָׂרְכֶם לְבְרִית עוֹלָם

בראשית י"ז, פסוקים ז-י"ג

מפגש מקרי זה בין שני יהודים מקבל את משמעותו המיוחדת ומהדהד בעובדה שהחיבור ביניהם הוא על רגע הסמל האולטימטיבי של השתייכות לעם היהודי. צירוף המקרים של פגישתם מקבל מימד סימבולי ("אנחנו העם היהודי...") מכוח היותו קשור לאקט האולטימטיבי של חיבור והשתייכות. סבה של האישה היה זה שהכניס את האיש לקהילה ההיסטורית של היהודים ולסיפור היהודי כולו.

שלוש השורות האחרונות של השיר מדברות על האלוהים. השיר הוא על היהודים אך אלוהים (או לפחות השאלה לגבי

על העם היהודי (לפי הבנתו של עמיחי)? איזה עם אנחנו לפי עמיחי? האם המטאפורות שלו משמעותיות עבור התלמידים שלכם? בקשו מהם להציע מטאפורות נוספות. אתם יכולים להציע לאייר את המטאפורות או לכתוב עליהם יותר בהרחבה. צרו תערוכה גדולה סביב הביטוי "היהודים הם..." והוסיפו קטעים שלכם, את השיר של עמיחי ויצירות אומנותיות המדברות אליהם.

2. "היהודים הם...". בקשו מהקבוצה להעלות שמות עצם אפשריים בכדי להשלים את המשפט: "היהודים הם...".
 "הצעות אפשריות יכולות לכלול מילים כמו דת, עם, אומה, ציוויליזציה, תרבות. אם המילה "עם" לא נמצאת ברשימה שלהם, הוסיפו אותה. כעת חלקו את הקבוצה לקבוצות קטנות: תנו לכל קבוצה את כל המילים שהוצעו ובקשו מהם לחשוב על שלוש פעולות הכרחיות עבור קיום הקולקטיב בהתאם לכל אחת מהגדרות. לדוגמא, עבור "דת",
 ההצעות יכולות לכלול: התאספות קבועה לצורך תפילה, צום ביום כיפור, בניית סוכה, הנחת תפילין, קיום מקומות בהם היהודים יכולים ללמוד טקסטים מהמקורות, הכשרת רבנים וכו'. עבור "אומה" אפשר להציע לימוד עברית אצל יהדות התפוצות, תמיכה שלהם בישראל, מפגשים וביקורים הדדיים, קיום אירועי תרבות משותפים (פסטיבלי קולנוע וכו') ועוד. הסבירו להם שהשאלה "מהם היהודים?" קיבלה תשובות רבות, במיוחד מאז שהיהודים נכנסו לעולם המודרני במאתיים השנים האחרונות.

הסבירו שיש דעות רבות ושונות והעלו את האפשרות שלכל אדם יש את הזכות להגיע למסקנות בעצמו. ההגדרה העתיקה ביותר וזו המופיעה באופן הרווח ביותר במקורות היא "עם ישראל". הסבירו שזהו המונח בו אתם עומדים להתרכז – מהי המשמעות של להיות חלק מהעם היהודי? צרו רשימה של כל הפעולות אותן הם בחרו עבור "עם". אם הם יתבקשו לבחור בפעולה אחת בלבד שהם תופסים כמרכזית ביותר לקיום העם היהודי, באיזו יבחרו? מדוע?

אם הקולקטיב כולו חב את קיומו וקשריו הפנימיים לרעיון הברית עם אלוהים, הרי שהיעדרו של אלוהים לא אמור להיות עתיד- ואולי גם לא הווה – ליהודים. מי יוכל לומר "אנחנו העם היהודי..." אם אין אלוהים, ואם הסמל המרכזי של השתייכות הוא הברית- הנצרכת לאלוהים כבן ברית?

למרות זאת עמיחי לא נראה כמתייאש. יש לנו שתי סיבות לחשוב כך. ראשית ישנה השורה האחרונה: היהודים עדיין שרים. יתכן שהשיר הוא שונה, המילים החליפו את מקומן, אך השיר עדיין קיים- "אנחנו עדיין שרים". שנית, אם היחסים עם אלוהים מדומה לבושם אישה יפה, האישה בחלק האוטוביוגרפי מתוארת בדיוק כך- "אישה יפה".

יתכן שעבור עמיחי אלוהים, שנוכחותו תמיד קלושה – מורגש אך לא בדיוק נמצא- אבד או הפך לחסר משמעות עבור רוב העם היהודי. ישנם כאלה שיראו בכך טרגדיה ויתעקשו לראות בכך את סופו של העם היהודי. יתכן שעמיחי -"עמי חי"- שבעצמו בא מרקע דתי מאוד, מעלה אפשרות אחרת, שבני האדם מסוגלים לקיים בעצמם את מערכת היחסים, בה אלוהים היה חב.

האם אתם מסכימים?

ישנם המסכימים עם עמיחי, וישנם המתנגדים בחריפות, ואפילו נפגעים מגישתו שהם תופסים כחילול הקודש. אנחנו מעלים את האפשרות שהדיון הוא מהחשובים ביותר שיש לקיים בעם היהודי כיום. משום כך הדיון בטקסט זה של עמיחי יכול לספק מסגרת כה עשירה להתייחסות לנושא חיוני זה.

הצעות חינוכיות

הנה שלוש הצעות לשימוש בקטע זה:

1. "היהודים הם..." קראו בתשומת לב את כל השיר. בקשו מהתלמידים שלכם לבחון את המטאפורות בהן משתמש עמיחי בכדי לתאר את העם היהודי. מה אנחנו לומדים

העולם ולתוך הקהילה היהודית. מאות השנים של ברית עם אלוהים יצרו הכחשה של כאבו המאוד מציאותי של הילד. מהרגע הראשון הוא הופך נקבות לחשובות פחות מזכרים, שכן אין שום טקס היסטורי לקבלת פניה של התינוקת היהודייה.

לעיתים קרובות מדי, לא מתייחסים לצרכיהם, רצונותיהם ובכיים של הצעירים. בדרך כלל הצעירים מתוארים כבלתי בוגרים או חסרי דעה, ואף אחד לא באמת עזר לנו לחוש את החשיבות האמתית שלנו כילדים. המוח שלנו מתואר כלוח חלק כשאנחנו נולדים. אל תטעו- אנשים צעירים לא מעוניינים בכפיית הערכים של המבוגרים עליהם ועל גופם ומגיבים לה בחריפות.

הכאב שנגרם מהשימוש בכלים של המוהל או הרופא גורמים כאב הגורם להלם בוטה לילד. הוא מצפה לקבלת פנים צוהלת ומלאה לעולם, והחוויה שהוא עובר לא תשכח במהרה, שכן הוא כבר בעל מערכת עצבים מפותחת ומוח מזהיר.

-מתוך אתר האינטרנט של הארגון האמריקאי הלאומי למרכזים של מידע על ברית מילה.

מה טוען ההורה לגבי ברית המילה? האם לדעתו ניתן לחיות כיהודי זכר ללא ברית המילה? מה היה עמיחי אומר לדעתכם? מה אומרים התלמידים שלכם? מדוע?

3. ברית – בחנו בתשומת לב את מוטיב הברית בשיה. חשבו על תפקיד ברית המילה כנקודת המפתח לכניסה לעם היהודי. מה הוסיפה לשיר התייחסותו של עמיחי לביטוי זה של השתייכות באמצעות ברית? דונו ברעיון של ברית עם התלמידים. מהי ברית? קראו את המובאה מספר בראשית בה עורך אלוהים ברית עם אברהם. איך התלמידים שלכם מתייחסים לרעיון זה? האם הם חשים כחלק מהברית של העם היהודי, ואם כן איך הם באים בברית זו? עבור תלמידים מבוגרים יותר, אתם יכולים להעלות את הנושא השנוי במחלוקת של ברית המילה כקונספט. ישנם דיונים היום בנושא, במסגרות שונות. ישנן מדינות או רשויות מקומיות השוקלות להפוך את ברית המילה לבלתי חוקית, וישנם גם הורים המתנגדים לה. יתכן ותרצו להביא את ההצהרה הבאה מאב יהודי בעל מודעות לעניין, שהחליט יחד עם אשתו לערוך טקס ברית מילה לבנו מבלי לבצע את הפעולה עצמה:

פילוסוף מפורסם אמר פעם "לא ראוי לחיות חיים שלא נחקרו". דבר דומה ניתן לומר לגבי דתות ותרבויות השייכות לנו. היהדות היא דת עשירה מאוד השואפת לנצחיות, אשר עדיין מובנת לא נכון בגלל מידע וטיפול לא נכונים. למרות זאת הטעויות שהיא נושאת בתוכה, כמו טקס המילה, הנקרא "ברית מילה", צריכות לעבור בחינה בכלל החברה, ללא קשר לאופן החיוני בו היא נתפסת עבור התרבות היהודית.

ברית מילה היא התעללות בילדים. היא אינה נחוצה מבחינה רפואית. היא אירוע טראומטי, לא פחות, בו היילוד מובא לתוך